

Василюк О.В.

ГО «Українська природоохоронна група», vasyliuk@uncsg.org.ua

Суярко В. Г.

Академік Академії наук Вищої школи України
та Української нафтогазової академії,
доктор геолого-мінералогічних наук, професор

Березін В. Б.

ГО «Бахмат»

Спінова Ю. О.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
ГО «Українська природоохоронна група»

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ ПЕРШОЇ ГЕОЛОГІЧНОЇ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ «БАХМУТСЬКА СІЛЬ» НА БАЗІ РУКОТВОРНИХ ПІДЗЕМНИХ ПУСТОТ

У 2019 році нами підготовлене наукове обґрунтування щодо створення геологічної пам'ятки природи на основі штучних шахтних виробок кам'яної солі на Донеччині. Ця, на перший погляд, неординарна пропозиція насправді має досить тривалу історію формування та навіть боротьби. Публікуючи наші напрацювання, ми прагнемо дати можливість іншим дослідникам поглянути під новим кутом на проектування природоохоронних об'єктів, що дозволить у майбутньому розширити світогляд українців, відкриваючи їм можливості вивчати геологічну історію Землі.

Проектована геологічна пам'ятка природи розміщена у Бахмутському районі Донецької області у межах Соледарської об'єднаної територіальної громади (ДП «Артемсіль», рудник №3, м. Соледар). Власне територія є порожниною у пластах кристалічної солі, утвореною внаслідок 100-річної діяльності розробки родовища на глибинах 450–3000 метрів, в результаті чого відкрились багатометрові геологічні зрізи пластів кристалічної солі.

Об'єкт є унікальним у своєму роді, має оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Так, в межах проектованого об'єкта природно-заповідного фонду працює спелеосанаторій «Соляна симфонія» (<https://saltsymphony.com.ua/>), проводяться освітні екскурсії, оздоровлення хворих на астматичні та бронхіальні захворювання.

Окрім оздоровчого значення, виробки відіграють велику роль у вивченні геологічної історії України і є одним з вражаючих наглядних прикладів масштабних геологічних процесів минулого, що можуть бути використані з освітньою метою на території України.

Перші спогади про Бахмут, як про великий солевидобувний район, з'явилися ще у 1571 році [1]. Ця земля пам'ятає повстання К. Булавіна, інші численні епізоди в житті слобідських і донських козаків, адже була безпосередньо осередком тих історичних подій.

Питання оголошення об'єкту було майже вирішене у 2000 році, проте відповідний Указ Президента України так і не був підписаний. На цей час користувачем об'єкту є Державне підприємство «Артемсіль», якому 19 вересня 2012 року Державна служба геології та надр України надала спеціальний дозвіл №5642 на користування надрами «з метою створення геологічної пам'ятки природи – об'єкту екскурсійно-туристичного призначення». Такі ж дозволи були надані під №5656 та №4073 (<https://bit.ly/2RjYH0Y>, <https://bit.ly/36mwavl>, <https://bit.ly/2RMfp7U>).

Зміст геологічних пам'яток

Невід'ємним елементом природного оточення людини є геологічне середовище, практичне значення якого важко переоцінити. Це не тільки мінеральна сировина, а й безліч унікальних за різноманітністю природних ландшафтів, що створені геологічними процесами [2, 3]: виходи геологічних порід та тектонічних структур на земну поверхню, кар'єри, печери, які мають науково-пізнавальне та практичне значення і часто приваблюють найвибагливіших цінителів природи. Колесо цивілізації йде вперед і об'єкти неживої природи, тобто геологічні пам'ятки, потребують негайового захисту, бо саме вони не можуть бути відновлені за жодних умов і зникають з поверхні Землі назавжди. Саме це підказало необхідність створення у 1991 році Європейської асоціації по збереженню геологічної спадщини (ProGeo), яка прийняла на I симпозіумі у Франції Міжнародну декларацію прав пам'яті Землі. В останній чітко вказано про необхідність охорони геологічної спадщини всіма юридичними, фінансовими та організаційними методами і збереження її для нащадків. У листопаді 1993 року в Мадриді було проведено III Міжнародний симпозіум ProGeo, де обговорювались питання проблем збереження геологічної спадщини та перспектива їхнього використання у туризмі, інвентаризація та каталогізація даних об'єктів [4].

Україна теж бере активну участь у міжнародній роботі зі збереження геологічної спадщини, проте, проблема охорони геологічних об'єктів залишається дуже гострою. Того ж 1993 року підприємством «Геоінформ» Державного комітету України по геології і використанню надр та Європейською асоціацією ProGEO по збереженню геологічної спадщини почалася розробка проекту «Систематизація та опис геологічних пам'яток України, розробка рекомендацій по їх популяризації, використання та збереження». А вже у 1995 році була виконана колективна робота «Геологічні пам'ятки природи України: проблеми вивчення, збереження та раціонального використання» [2].

Незабаром в ЮНЕСКО у співпраці з Міжнародним Союзом Геологічних Наук була розроблена Програма розвитку геопарків (затверджена в березні 1999 року на XXIX Генеральній Конференції ЮНЕСКО). Вона дасть змогу відбирати найбільш цікаві об'єкти, що містять закономірний комплекс вартих уваги геологічних і географічних компонентів та мають певні географічні ознаки, які насамперед зумовлені генезисом геологічних пам'яток у географічній оболонці внаслідок геолого-географічних процесів [5]. Важливим є обстеження природоохоронних об'єктів неживої природи та розробка рекомендацій щодо покращення їх охорони, а також екоосвітнього і геотуристичного використання.

За останні десятиліття внутрішній туризм України набув значних розмахів у розвитку, що виокремлює його як важливу галузь, яка здатна суттєво поповнити бюджет країни. Стикування західних кордонів України з ЄС дає підстави говорити про необхідність ширшого впровадження туристичних ідей, які могли б задовольнити попит у першу чергу потенційного туриста.

та – європейця. Саме для нього туризм східного регіону України є більш доступним з точки зору ціни та відстаней.

Донецька область, яка є однією з найбільш порушених антропогенною діяльністю в країні загалом, має найменші площі територій з природоохоронним статусом серед регіонів України. Оголошення природно-заповідним фондом таких знакових об'єктів, з одного боку, збільшує їхнє значення і додає ваги вимогам щодо їх збереження. З іншого боку, це суттєво збільшує імідж держави, що приділяє увагу збереженню об'єктів, важливих з позицій ProGEO.

За приклад взяті відомі світові соляні пам'ятки Salina-turda (Румунія), Salzheilstollen (Німеччина), Bochnia, Wieliczka (Польща).

Геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Бахмутська сіль» органічно доповнить ряд подібних пам'яток Донеччини, заснованих у 1975 році: «Балка Кровецька» (Івано-польська сільська рада Костянтинівського району), «Дружківські закам'янілі дерева» (Олексійово-Дружківська селищна рада, м. Дружківка), «Клебан-Бицьке відслонення» (Іллінівська об'єднана територіальна громада Костянтинівського району), «Новокатеринівське відслонення вапняку» та «Стильське відслонення» (Осиківська та Стильська сільська рада Старобешівського району відповідно).

Характеристика пам'ятки

У минулому обґрунтування створення геологічної пам'ятки природи готував головний геолог Державного регіонального геологічного підприємства (нині – ДРГП «Донецькгеологія») Валерій Ільїн. Зокрема, він зазначав, що Артемівське родовище кам'яної солі є унікальним природним утвором, де потужні пласти солі за рахунок тектонічних рухів були виведені під четвертинні відклади (13–20 м). Прошарки, наближені до поверхні, відзначаються так званими «зонами вилугування». В місцях, де такі зони перетинаються з гідрографічною мережею, відмічаються солоні джерела. В минулому саме вони і послуговували вказівкою на підземне родовище.

Соляні пласти приурочені до слов'янської свити нижнього перму. Потужність свити в районі родовища – біля 430 м. При цьому в цілому вона швидко зануряється в північно-західному напрямку та в районі Бахмутської (звідки назва геологічної пам'ятки «Бахмутська сіль») западини і глибина її залягання сягає 1000 м. Крім того, в центральній частині Бахмутської западини слов'янська свита перекрита іншою – краматорською, у складі якої, окрім пластів кам'яної солі, міститься 2–3 пласти калійних солей.

Протягом понад як 100-річного періоду розробки родовища утворилось близько 90 млн м³ виробленого простору. Основний об'єм порожнин має ширину 17 м, висоту 38 м та довжину 1300 м і більше. У стінках вироблених камер прослідковуються тонкі прошарки ангідритів, що допомагає відтворити історію відкладання солі. При цьому виробки займають орієнтовно 1 % загального об'єму родовища, оскільки його загальна площа сягає 170 кв. км. Загальний запас – 13,8 млрд т.

Прив'язка на місцевості відповідно до адміністративно-територіального устрою України: 10,0 км на північ від м. Бахмут.

Оздоровче значення

В руднику №3 утворений спелеосанаторій (з 1993 р.). Санаторій відзначається унікальними властивостями, зумовленими постійністю барометричного тиску, високою іонізацією повітря,

оптимальною температурою повітря, мінімальною вологістю і відсутністю шуму. Також, в умовах відсутності бактеріальної флори, шкідливих газів і алергенів, перебування у виробках рекомендоване хворим на астму та хронічні бронхіти. Ефективність лікування доведена.

1999 року в Парижі підприємство «Артеміль» отримало почесний знак «Арка Європи», що символізує безумовні екологічні показники санаторію.

Стан погодження

Ще 13.06.2000 року (лист №7/107) державне підприємство «Артеміль» надало погодження на оголошення частини відпрацьованих виробок у межах спелеосанаторію – екологічною пам'яткою природи загальнодержавного значення.

15.06.2000 року рішенням №XXIII/14–180 «Про надання погодження Артемівській міській раді про оголошення частини відпрацьованих виробок Артемівського родовища кам'яної солі, що розміщене на землях Соледарської міської ради геологічною пам'яткою природи державного значення» Соледарська міська рада надала погодження на створення заповідного об'єкту.

21.06.2000 р. Артемівська міська рада ухвалила рішення №XXXIII/12–297 «Про погодження і внесення пропозиції Донецькій обласній раді про оголошення частини Артемівського родовища камінної солі, підземною площею 6,5 га, розташованої на землях Соледарської міської ради, геологічною пам'яткою природи загальнодержавного значення». Проте, як ми згадали вище, на той час Указ Президента про оголошення об'єкту природно-заповідного фонду так і не був підписаний.

Висновки

Пропонуємо оголосити геологічну пам'ятку природи загальнодержавного значення «Бахмутська сіль», що розміщена у Бахмутському районі Донецької області у межах Соледарської територіальної об'єднаної громади.

Рекомендується підготовка путівників з метою популяризації геологічного туризму в Україні.

Список використаних джерел:

1. Горшков В. П., Грищенко А. В. Соль земли Донецкой – (Каменная соль Донбасса. Ч. 1.). – Научно-популярное издание. – Донецк: Редакционно-издательский отдел областного управления по печати, 1992. – 176 с.
2. Грищенко В. П. Геологічні пам'ятки природи України: проблеми вивчення, збереження та раціонального використання / В. П. Грищенко, А. А. Іщенко, Ю. А. Русько, В. І. Шевченко. – К., 1995. – 61 с.
3. Грищенко В. П. Європейська політика з охорони геологічної спадщини на Україні // Матеріали Міжнарод. наук. – практ. конференції «Регіон – 2003»: стратегія оптимального розвитку». – Харків, 2003. – С.227–228.
4. Івченко А. Геологічна спадщина України: вивчаючи світовий досвід // Географія та основи економіки в школі. – К., 1998. – С.7–8.
5. Космачева М. В. Про ранжирування геолого – географічних пам'яток природи за їх науковим і практичним значенням (на прикладі об'єктів Харківщини) // Вісн. Харків. нац. ун-ту. – 2005. – № 655: Геологія. Географія. Екологія. – С.144–148.